

ZSILLE GÁBOR
**Forradalmunk lengyel
 visszhangja**

Az 1956-os magyar forradalom lengyelországi irodalmi visszhangja, a lengyel költők és írók szolidaritása rendkívül gazdag téma. Hiszen túlzás nélkül kijelenthetjük: nincs még egy ország, ahol annyi alkotás született volna az 1956-os magyar forradalomról, mint Lengyelországban. Szépirodalmuk élvonalát tekintve több mint ötven költeményről, továbbá tucatnyi novelláról és regényrészletről tudunk, amelyekben lengyel íróbarátaink a fegyverrel harcoló magyarok hősiessége előtt tisztelegnek. Csakugyan az élvonalról van szó: Czesław Miłosz, Wisława Szymborska és Zbigniew Herbert vezérletével szinte minden jelentős lengyel szerző erkölcsi kötelességének érezte a kiállást.

A lengyeleknek a magyar forradalom fellobbanásáról és a vérbe fojtás tragédiájáról őrzött emlékei a későbbi évtizedekben is élénken éltek. Ennek fő oka az lehet, hogy a lengyel értelmiség hasonlóan érezte a saját rabságát a kommunista szovjet birodalom, korábban pedig a cári orosz medve árnyékában. Bizonyos, hogy a kommunista önkényuralom ellen felkelő magyar nép törekvéseit lengyel földön maradéktalanul értették – hiszen e két nép közös történelme során mindig is vállvetve küzdött a függetlenségért, a béke ritka kegyelméért. Közös harcaink pedig időről időre közös hősokeket, példaképeket szültek.

A lengyel szerzők 1956-os versei, szépprózái és naplórészletei több magyar nyelvű gyűjteményben is napvilágot láttak, az első emigrációs változat Gömöri György jóvoltából. Az eddigi legteljesebb gyűjtemény forradalmunk ötvenedik évfordulójára, 2006 őszén jelent meg a budapesti Ráció Kiadó gondozásában, D. Molnár István szerkesztésében, *Lengyel tollal a magyar októberről* címmel. E kétszáz oldalas kötet írásait nyolc műfordító ültette át magyarra, és e kis munkaközösségnek én is tagja voltam. Meghatottan szembesültem a fordításra kapott versekkel: a történelmi lengyel–magyar barátság, mi több, testvériség gyönyörű tanúságtételeivel. Akad-e még egy ország, ahol ilyen féltő szeretettel figyeltek a pesti forrada-

lomra? A gazdag irodalmi anyag mögött szellemi irányítúként találjuk a Lengyel Írószövetség egy számottevő csoportjának nyilatkozatát, amelyet 1956. november 8-án tettek közzé. A szöveg nyitó mondata: „A magyar nemzet tragédiája miatti megrendülésünkben – nem tudván hallgatni a magyar írók felhívása után –, a szabadság súlyát és árát ismerő ország íróiként és polgáraiként ki akarjuk fejezni legmélyebb fájdalmunkat a vérontás miatt, amelyhez a lejáratódott vezetési módszerek és az idegen csapatok beavatkozása vezetett.”

Az antológiában olvasható tanúságtételek közül kiemelhető az 1922 és 1982 között élt Franciszek Fenikowski *Magyar rapszódia* című, terjedelmes költeménye, melyet forradalmunk végnapjaiban írt. Nem kis bátorsággal publikálta is hazájában, a Ziemia i Morze (Föld és tenger) című folyóirat 1956/29. számában. Íme a mű három részlete, a saját fordításomban: „A roppant magasság haragjából, / az ég alatti rejtékely kabinjából, / lángolva, akár egy lökhajtásos / repülőgép feldöntött fáklája, / bámulunk egy órája / alá, a mélybe. // E rommá lőtt városban, / a barikádok kacatjainak egén, / a villamosok felborított / szekrényei felett / a hangosbeszélők harsogva / hirdetik a közleményt: / »Eltársak! / A mai vasárnap / Budapesten helyreállt / a rend és a béke.« / A rend. / A rend és a béke. / Figyeld és elmédbe zárd / e látványt: / üvegcserepek között, üszökbe esve, / romokban hever a zsarnok szobra, / hangtalan füstölnek a harcokcsik, / az agyonlőtt Marseillaise néma teste / megdermed a kövezeten, / és a rengeteg löveg még mind robban, / az acél láncaltp egyre acsarkodik, / egy vörös épületet szemem lő egy tank, / a füst és a por a lakókat megfojtja, / a függönyök égnek az ablakokban... / Nem annak, nem annak van igaza, / akinek hatalma van és száz tankja. // Dicsőség a kéznek, mely félelem nélkül / megragadta a fegyvert a felkelés lázában, / dicsőség az embereknek, kik fegyverrel / a kézben, felemelt fejjel haltak, / dicsőség a szájnak, melyet gipsz fojtott / és szájszepek és a hangosbeszélők bömbölése, / és amely a bombák dőrejében is / kimondta / a szót, / akár ezüsttrombiták riadóját, / a szót, / akár egy bronzharang nyelvét, / akár egy örökifjú zászlót, / mely a nemzet háromszínű karjaként lobog, / a szót: / – Függetlenség.”

A magyar forradalmat éltető, antikommunista szellemiségű művek lengyelországi publikálása per sze korántsem volt akadálymentes, sem veszélytelen. A lengyel szerzőket és folyóiratokat is cenzúra súj-

A közölt szöveg Zsille Gábor 2016. augusztus 11-én, a Tokaji Író-táborban elhangzott előadásának írott változata.

totta. Például az egyik legrangosabb költő, Zbigniew Herbert *A magyaroknak* című verse csak megváltoztatott címmel kaphatott nyomdafestéket, a cenzor önkényesen a vers nyitó sorát emelte a mű fölé: *Állunk a határon*. Más szerzők komolyabb, egész életüket befolyásoló veszélybe kerültek magyarbarát szövegük közléséért. Az 1931-ben született krakkói költő, Jan Zych *Határ* címmel írt és jelentetett meg egy hosszú költeményt. A kommunista hatóság emiatt éveken keresztül zaklatta, tartós megfigyelés alá helyezte – ellehetetlenült helyzete miatt 1978-ban Mexikóba emigrált, és 1995-ben ott is halt meg, mindössze hatvannégy évesen.

Egy másik költő, a Poznańban élt Konrad Dobereschütz (1921–2000) a budapesti események hatására *Testvérek* címmel írt verset, amelyet Londonban, egy kéziratos szamizdat kötetben publikált. A lengyel kommunista bíróság ezért 1959-ben három év börtönre ítélte, az ítélethirdetéskor a bíró „bűnözőnek és a történelem meghamisítójának” nevezte. A kiszabott büntetésből végül egy esztendő töltött börtönben. Több mint harminc évvel később, a rendszerváltás után a Legfelsőbb Bíróság rehabilitálta.

A nemzetközi jog professzora, az 1940-ben született Jan Sandorski tizenhat évesen, a magyar forradalom napjaiban vetette papírra *Dunapentele* című versét. A folytatásról e szavakkal vall: „A verset bevitettem a Wyboje című lap szerkesztőségébe, és mindjárt meg is tudtam, hogy november 27-én nyomtatják ki. Elképzelheted a csalódásom, amikor megláttam, hogy a helyén Adam Mickiewicz *Óda a szabadsághoz* című verse jelent meg. A szerkesztőség így hozta az olvasók tudomására a cenzúra beavatkozását. Később megtudtam, hogy versemet azért nem közölték, mert a cenzor szovjetellenesnek találta, ez pedig még a lengyel október után is kizárta a megjelentetést.”

A valódi szabadság egyik feltétele, hogy együttérezzünk a gyöngével, a védtelennel. Képesek legyünk odaadni a lelkünk egy részét, akár a legkisebb szegletét is, félelem nélkül és őszintén a barátunknak, a segítségre szoruló, kiszolgáltatott embertársunknak. 1956 októberében a lengyelek képesek voltak felénk fordulni, és a szó legszorosabb értelmében a vérüket adták nekünk. Hiszen Lengyelország számtalan helyén, szinte minden városban szerveztek önkéntes véradást a magyar forradalmárok megsegítésére. Az így összegyűlt vért vöröskeresztes repülőgépekkel, illetve vasúton próbálták eljuttatni hazánkba, és a szállítmányok java része meg is érkezett. Ennek

emléke mindmáig elevenen él a lengyelekben; például amikor 2003 őszén egy krakkói postahivatalban vásároltam, az ötven év körüli pultos – megtudván, hogy magyar vagyok – büszkén közölte: 1956-ban az ő édesapja is adott vért.

A hetvenhat éves korában, 2015 tavaszán elhunyt kiváló író, Feliks Netz önéletrajzi jellegű, folyóiratban közölt esszéjében megindítóan írja, hogy 1956 derekán a *Życie Literackie* (Irodalmi Élet) című hetilap hasábjain olvasott egy Petőfi-verset, amelynek egy ismétlődő sorától libabőrös lett: „Akasszátok föl a királyokat!” E verset későbbi barátja, Tadeusz Nowak fordította lengyelre. Méghozzá szívből jövő indulatból, a magyarok iránt érzett szolidaritás kifejezéseként. És éppen e verset, e dühvel teli kiáltást szavalta el 1956. október 24-én, a katowicei Wilhelm Pieck Gimnázium aulájában az akkor tizenhét éves Feliks Netz egy reggeli sorakozón. Tanítás után pedig az egyetemistákhoz csatlakozva elment vért adni a magyarok számára. Akkor még nem volt nagykorú, emiatt csak az idősebbektől vettek vért. Haláláig rettentően sajnálta, hogy nem adhatta vérért a pesti sebesültek megsegítésére.

Felmerül persze az aggodalmas kérdés: ugyan mi történhetett a lengyel településeken összegyűjtött vérről? Netz vallomásos esszéje is e szavakkal folytatódik: „Vajon ez a vér eljutott-e valaha is Magyarországra? Vagy kiöntötték a véradó állomás, netán egy csehszlovák határállomás vécéjébe? Bizonyos tények ismeretében gyötör a gondolat, hogy pontosan így történt.”

Nem ez lett volna az egyetlen nemes szándék, amely Csehszlovákiában hiúsult meg... Egy varsói grafikus, festő, Franciszek Starowieyski 1956 októberének utolsó napjaiban készítette el – Picasso híres galambjának továbbgondolásaként – *Síró galamb* című híres litográfiáját. Kézi eljárással százötven másolatot gyártott, amelyeket Varsó legkülönbözőbb pontjain ragasztott ki: a magyarokért könnyet ejtő galamb percek alatt a pesti forradalom jelképe lett. A galamb Lengyelországban három okból beszédes üzenet: a Szentlelket megjelenítő keresztény szimbólum; a csőrében olajágot tartó békegalamb; egy legenda szerint pedig a Krakkó főterén nyüzsgő galambok valójában elvarázsolt lengyel lovagok. A kiplakátolás után Starowieyski Budapestre indult, fegyverrel harcolni a magyar szabadságért – ám Csehszlovákiában egy rendőri igazoltatás során letartóztatták, majd vizsdatoloncolták. (A lengyel hatóság nagyvonalúan szabadon engedte.)

A pesti forradalom előtt fejet hajtó lengyel írástudók sorából kiemelkedik egy neves író, Wiktor Woroszycki (1927–1996), aki október 30-án a Nowa Kultura című hetilap haditudósítójaként érkezett Budapestre, egy vöröskeresztes küldeményt (vért és orvosságot) szállító repülőgép fedélzetén – és november 11-ig időzött az események sűrűjében. A tizenévesen meggyőződéses marxistává lett, később Moszkvában tanult Woroszycki az ötvenes évek derekán már rangos szerzőnek számított – nem átlagos bértollnok volt, hanem valódi költő, aki tehetségével az általa helyesnek vélt eszmét szolgálta. A Budapesten átélt élmények hatására egyszer s mindenkorra szakított a kommunizmussal, visszaadta a párttagkönyvét, és élete hátralévő évtizedeiben a lengyel ellenzék oszlopos alakjaként, egyfajta erkölcsi vezéréként alkotott. Hazánkban töltött forradalmi napjairól *Magyarországi napló* című riportsorozatában számolt be a lengyel olvasóknak, megrázó részletességgel.

E mű teljes szövege magyar nyelvű kötetben (korántsem meglepő módon) csak a rendszerváltás után jelenhetett meg. 1994-ben látott napvilágot a Századvég Kiadónál, Kerényi Grácia és D. Molnár István fordításában. Íme egy idevágó részlet e haditudósítói krónikából, Kerényi Grácia átültetésében: „November 8. A kórházba véletlenül jutunk el. A Halászbástya közelében találkozunk egy ápolónővel, ő vezet oda bennünket. Különös egy kórház: a föld alatt rejtőzik, vasbetonrétegek légmentesen záró burka alatt. A második világháború éveiben keletkezett mint katonakórház, 1945 után nem használták. A forradalom kezdetén néhány orvos és ápolónő huszonnégy óra alatt beindította. A következő huszonnégy óra megtöltötte a kórházat sebesültekkel és betegekkel. Az orvosok végigvezetnek bennünket a termeken és folyosókon, melyeken ugyancsak betegágyak sorakoznak. Büszkén mutogatják a bonyolult aggregátorokat, melyek segítségével soha nem fogy ki a föld alatti kórházban a levegő és a villanyvilágítás. Az egyik teremben látjuk, hogyan folyik egy halálosan kimerült beteg ereibe üvegcsővekből az életet adó vér.

– Ez lengyel vér – mondja az orvosnő, egy karcsú, sápadt, karikás szemű lány.”

A véradás kapcsán már idézett Feliks Netz ezernél több magyar verset ültetett át lengyelre. Mindamellettsőként fordította anyanyelvére és jelentette meg Márai Sándor műveit, összesen kilenc kötetet. Forradalmunk harmincadik évfordulóján, 1986-ban Budapes-

ten járt, és megírta *A Pál utcai fiúk* című versét, amelyet saját fordításomban közlök: „Ötvenhat októberétől számítva kihunyt a harmadik évtized. / A nyugati stílusú kirakatok viaszbabái fanyarul mosolyogtak. / Semmi illúzió. Az áldozatok máglyája saját füstjébe fulladt. // Ólomcipőben mentem a város főutcáján, és faggattam / a hulló leveleket, hol vannak a Pál utcai fiúk, hányas parcellában / nyugszik Nemecek, melyik kapuban verték agyon Bokát. // A város megszállás alatt élt, de azért születtek szép / lányok, a fiúk megfogták a mellüket az iskolai kabátárolóban, / az Operettben folyton telt ház volt. // Melyik ablakból ugrott alá Barabás egy köteg gránáttal a tankokra? / Miért nem csókolja meg senki azt a helyet a Moszkva téren, / ahol a torkon lőtt Ács Feri felhőrgött: *Ruszkik haza!* // Ez a város igazán nagyszerű lenne e hidakkal, / melyek kölykedző oroszlánokként feszülnek *a szép / égszínké* Duna fölé, csak ez a hullabűz ne lenne! // Ám az emberek mélyeket lélegeztek. És csak a lemészárolt / görögdinnyék kiáltották: *Levegőt!* A város fölötti / vörös csillag szégyentelenül mutogatta szemérmét. // Kihunyt a harmadik évtized. Ömlött a vér: a vágóhidakon / tehenet öltek, disznót, szamarat, kecskét és birkát szaláminak, / parasztkolbásznak, gulyásnak, véreshurkának. // A Lenin körúton (a Népköztársaság útja sarkán) Liliomfi / ment el mellettem fehér szvetterben, farmerban, sárga / mokasszinban, puha bőrzakóban, pedig már harminc éve // halott volt, ama naptól, mikor az Első Szerelmem / elém rakta a *Film* című hetilapot: »Nézd, mondta, / azt írják, hogy Liliomfi elesett a budapesti harcokban!« // De hát ott ment mellettem, éreztem az arcszeszét! / A galambösz Liliomfi, némán mozgó ajakkal, mintha csak / szitkokat majszolna vagy a szövegét gyakorolná. // És csak a lemészárolt görögdinnyék kiáltották: *Levegőt!* / Spicliként mentem mögötte, reszketve, hogy megfordul / és így szól: »Hé te, ismerlek, téged figyeltelek a Rialto mozi // vásznáról, Katowicében! Falkus Aliz kezét fogtad. / Emlékszem gesztenyeszín hajára és a nevetésére, / melyet gyöngyöző kacajnak mondanak. Meghalt? Él? // Nem tudod? Kár, mert csak ennyit akartam kérdezni.« / Ám nem fordult vissza. Ruganyos léptekkel bement a színházba. / Miben is játszik most? Egy plakátra néztem: *Az örült naplójában!* // Kihunyt a harmadik évtized. Jövevény egy rab országból, / a levelekhez kiáltoztam, akár hulló szellemekhez: PÁL UTCAI / FIÚK: NEMECSEK, BOKA, ÁCS FERI, BARABÁS, // ha elfeledlek titeket, a lányom is feledjen engem.”